

Дијалекатски текстови из села Томанце

Кристина Станковић

У раду су представљени дијалекатски текстови из села Томанце, које припада Општини Косовска Каменица. Пре самих дијалекатских текстова, предочени су подаци о самом селу, досадашњим истраживањима овог ареала и о неким карактеристикама говора Изморника, којем ово село припада.

Кључне речи: дијалектологија, дијалекатски текстови, призренско-јужноморавски говор, Изморник, Косовска Каменица, Томанце.

1. Село Томанце

Село Томанце је насеље у општини Косовска Каменица на Косову и Метохији. Од Гњилана је удаљено 17 километара. У литератури се може наћи да ово село припада Изморнику¹ или Доњој Морави, како се ова област другачије назива. Налази се на десној обали Мораве, између Подграђа и Глоговца. Једно од главних богатстава су шуме, због чега је ово село јако богато. Топографски називи за њиве су Старо Томанце и Пландиште.

Пре око 240 година село је било нешто северније. Тада је господар подигао чифлук на месту средњег села, па се Томанце преселило на данашње место јер га је на старом плавио поток (Урошевић 1935: 241).

У средњем веку ово село се звало Алтоманци, по познатој историјској породици Алтомановић. Било је један од њихових феуда. Према предању, основали су га Марковићи, а њихови потомци су данашњи Симићи. Село је заједно са Панчелом 1954. године основало

¹ Ову одредницу помињу Милојко В. Веселиновић у делу *Изморник*, Атанасије Урошевић у књизи *Горња Морава и Изморник* и Љубисав Ђирић у раду „Ономастика Изморника“.

школу (Ћирић 1989: 446). Како се верује, Михаило Лукаревић, новобрдски трговац из Дубровника, оставио је први писани траг о постојању овог села. Он 1434. године у својој књизи дужника помиње Радована де Отоманци (Динић 1957: 43). Лукаревић је пословао у Новом Брду тридесетих година XV века и том приликом оставио врло значајне записе о именима људи из овог места и његове околине.

Као узрок досељавања становништва у ово село Урошевић наводи социјалне прилике. Према њему, досељавање у ово и околна места одвијало се јер су неки господри са својих имања отерали своје чифчије или су их пак господари из ових области довели да им служе (Урошевић 1935: 80).

Према Цвијићу, у овом селу налази се 16 српских кућа (Цвијић 1911: 1173). По попису из 2011. године Томанце има 162 становника. Како Урошевић истиче, овде живе породице: Благолажа, Врбичани, Добрчанци или Станковићи, Ђорђијини, Јалини, Карлица, Марковићи и други (Урошевић 1935: 241).

Изморник је област у Косовском Поморављу коју чини дванаест српских села: Петровце, Глоговце, Панчело, Мало Ропотово, Велико Ропотово, Ранилуг, Горње Кормињане, Доње Кормињане, Дреновце, Томанце, Билинце и Доморовце (Веселиновић 1900: 216). У литератури се ретко помиње као засебна целина, па говоримо о области која је позната под називом Горња Морава и Изморник (слив Биначке Мораве и околних области источно од Косовске котлине), како је помиње и Урошевић.

2. Досадашња истраживања говора Изморника

Говори на простору Метохије боље су проучени од оних на простору Косова, посебно говори у јужној и северној Метохији. Релативно су добро проучени и говори у јужном Косову, северношарпланинској области и Поибарју (Младеновић 2019: 228–229).

Говори северног и централног Косова, Горње Мораве и Изморника, па са тим у вези и села Томанце, готово да нису истражени. Једно од значајних изучавања овог говорног простора је рад Љубисава Ћирића „Неке најмаркантније особине говора Изморника“. Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*.² Следи дело *Говорне особине Гњилана Данила Барјактаревећа*,

² Пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (број пројекта 178020) финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

те рад под називом „Судбина флексије именица косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора“ Радивоја Младеновића, настао у оквиру истог пројекта као и Ђирићев рад.

3. Говор Изморника

Говор Изморника представља староштокавски говорни тип екавског изговора и као такав припада призренско-тимочком говорном типу, прецизније призренско-јужноморавском подтипу. Овај говор, као и већину говора са подручја Косова и Метохије, задесила је најгора ствар која један говор може задесити: под утицајем спољашњих фактора прекинут је процес њиховог развитка. Љубисав Ђирић у свом делу наслућује да је готово сигурно шта ће се збити са њима, све под утицајем ратних околности (Ђирић 2003: 329). Видимо да је и данас положај становништва на овим просторима врло неповољан, што се директно одражава и на сам дијалекат. Ђирић наводи да су „носиоци дијалекта прогнани и раштркани на многим странама“, те да је мало места у којима „дотрајавају најстарији житељи и најчистији говорни представници“ (2003: 329). Данас, 20 година од његовог дела, ситуација се није променила, чак се може се рећи да је гора него у прошлости. Говорника који у потпуности чувају старо стање све је мање – они се своде на најстарије житеље Косова и Метохије, док млади масовно одлазе са овог простора, а говорници који су давно отишли са ове територије попримили су особине неких других говора.

4. О дијалекатским текстовима

У раду су приложени дијалекатски текстови настали као предиспитна обавеза у оквиру предмета Дијалектологија српског језика на Филолошком факултету у Београду, под менторством професора др Михаила Шћепановића. Текстови су добијени транскриптом сниманог разговора, вођеног 17. октобра 2021. године са Срећком Станковићем, рођеним у селу Томанце 1950. године. Информатор се касније преселио у Гроцку, општину на територији Београда, што се може видети и на дијалекатском материјалу, будући да се акценат неких речи не поклапа са њиховим акцентом у призренско-тимочком говорном типу, односно припада шумадијско-војвођанском типу. Ово може послужити као типичан пример напуштања села и преласка у градове, најчешће узрокован расељавањем народа из одређених области. Дијалекатски

материјал представљен у овом раду веома је значајан, будући да информатор говори о својим раним годинама, обичајима у вези са славом, Божићем, свадбом, а говори и о игри и раду у пољу. Сведоци смо расељавања српског становништва са Косова и Метохије, те овим текстом тежимо да сачувамо од заборавља део говора са ове територије. Будући да говор села Томанце досад није истражен, надамо се да ће овај рад подстаћи стручњаке на проучавање говора Косова и Метохије.

Морамо напоменути да разговор (као и питања и одговори) није унапред осмишљен. Информатор је сагласан да се разговор снима. Цео транскрипт разговора није дат, већ су издвојени одређени дијалекатски текстови. Они прате ток разговора и обухватају неколико целина – слава, обичаји за Божић, обичаји за свадбу, игре, послови у пољу.

Дијалекатски текстови

Слава

СГ: О обичајима нашим, у наше село, славиле се славе, а обичаји су били да се слави дџек славе и дан славе и пџтерица славе. Пџтерица славе се зове трећи дан. Та слава рџцимо се звала Свети Михајло Арханђел. То су обичаји наши. Нџсио сам као дџте од џсам гџдине колџч у цркву да сџчем. Колџч, тад, се сџко у Вџлико Рџпото. У мџје село рџцимо се славио Бџжић и сви џстали прџзници.

Прилог 1. Интегрални аудио-запис
на тему крсне славе и Божића
(лични фоноархив ауторке)
(За штампано издање читајте,
а за електронско кликните на QR-код)

Обичаји за Божић

ИС: А шта се спремало за славу, за Божић?

СГ: Па за Бџжић је била печџница рџцимо, спрџмала се тад у то време вџшаљка мџсо код нас, јџдна вџшаљка мџсо, прџџеница. То се спрџмало код нас, џнда од тај дан, од Бџжића, за трећи дан се код нас ишло да се доведе гостинка... А то је рџцимо, узимала се сџстричња, свџстика, ко је шта имао рџцимо и јџш од родбине рџцимо ишло и унука или дџда да иде или неко други рџцимо, то се узимало као гостинка. Она

је била пѣтнаес дѣна код нас, свако јутро је имала обавезу да помете, да, да по, размести крѣвете, да намести рѣцимо овај, што су остали, што су укућани спаваљли, да помете просторије, да донесе од бунѣра таже воду, а у међувремену рѣцимо, домаћица куће је спремала кашику прженицу, неко јаје испржено да она доручкује сир, ово, оно рѣцимо, то је било.

Обичаји за свадбу

СГ: Код нас се свадбе, на Косову правиле пѣтнаес дѣна. Почев од понедељка, у понедељак се звало чињење жито. Свака кућа, свако домаћинство у село је по једну торбу жито доносила у ону кућу рѣцимо у коју се жењено неко од тих свадбара који прави свадбу. Девљлке су рѣцимо чиниле на решето жито и пуњиле вреће. То жито увече се у оне вреће спакује и у четвер кола, са воловима рѣцимо, барјак на кола, то јес стави се једна, једно дрво, са јабуком горе, кошуља, пешкир, нешто друго. Момак и младожења, то јес помоћник његов одлазе у воденицу и у воденицу се меље жито. У четвртак се пече хлеб, то се звало печење хлеба, то печење хлеба ишло на тај начин што обичај и за чињење жито и за печење хлеба, девојка чији отац и мајка живи да почне да чини жито и да замеси хлеб. Остало се хлеба месио ал се пеко рѣцимо, на огњиште, по стотину хлеба у црпуљу и да се то радило и онодило, знаш. И онда рѣцимо то је ишло то тако, све до суботе, у суботу рѣцимо овај, игра свекрва код нас, значи заигрување, звало се заигрување свекрве. Та свадба има тај обичај рѣцимо, тако имала тај обичај у суботу и онда рѣцимо кад се заврши то играње око свекрве одлазе рѣцимо мало на одмор они, после тог одмора рѣцимо сви се онда окупе долазе законљци, ти законљци се звали рѣцимо код нас стари свѣт, кум, девер и остали. Сутра дан у недељу млада се испраћа на венчање и она одлази рѣцимо у цркву. Тамо се венчају испред попа по црквеним обичајима. После свега тога иду на шетање кроз неко село и увече кад се враћају од то шетање, онда на капији се пије та нека ракија, добродошла, из кондир. У међувремену се дешава други ритуал, а то је да мочају свекрве, то се зове рѣцимо мочање свекрве. Младу уноси рѣцимо после тога младожења у кућу, у руке је уноси а тамо је свекрва чека рѣцимо са мѣд и хлеб. Онда гочобија окрене гоч и почне да лупа и каже: „Девере, дај паре, поцѣпаће се гоч!“, онда он вади, плаћа рѣцимо тај његов дљчек, тако се ради за старога свѣта, тако се ради рѣцимо и за кума и за све остале. Та свадба траји рѣцимо до понедељак ујутру. У понедељак ујутру рѣцимо кад се заврши то, стари свѣт устаје рѣцимо одатле. Млада је имала обавезу да га одведе до куће и да га покрије рѣцимо у крѣвет, да му изује чарапе или ципеле, опанци, шта је имао рѣцимо он то на себе рѣцимо, да га изује, да га покрије у крѣвет. Тако је требало да уради и са кумом и са девером и

онда завршава. Онда, први седам дана кад прођу, долази, одлази речимо младожења и младе да узму, то јес и ѓви из села се покупе речимо тамо, то се код нас звао „превић“, и одлазе узимају ташту, код нас се звао баба, бабу да узму речимо мајку од младе. И ѓни је доведу речимо ту код нас, код младожењу и ѓна буде речимо седам дана, онда ѓни долазе отуда, то се зове „враћање превича“.

Заигрување свекрве

СГ: То зигрување свекрве је подразумевало да у суботу, пошто је пијац код нас био у Гњилане, ѓтац од тог ко се жени или брат или деда, неко је морао да иде да осигура плек музику коју је погодио раније, да осигура да ли ће да дођу на свадбу и кад, у које време да свирају да онди. Он се враћа назад, он мора да иде да купи тулбен, да закити, да се закити сито, и бомбоне, шарене бомбоне речимо, да се ставе у сито. Почине да се игра, значи, јављају се негде речимо око три сата после подне или два сата после подне јављају се, музика, са неким тамо ритуалом или свира труба или лупа гоч, код нас се звао гоч, ѓвде се зове сад то бубањ, ја то морам све да учим речимо и да ондим. Тај гоч кад лупа значи стигли су, онда гадза каже да се напуни једна каленица пасуљ, или неко друго јело, хлеб и ракија да и се однесе речимо доле, све дотле док се не позову... Обично почела свекрва да игра. У наше село, то јес, мајка прва, ако је жива мајка, ако не, стрина, ако стрина није ту, онда тетка или нека друга речимо која игра. Три ѓра се играју, три кола се зађев речимо прво ѓна, носи погачу испод мйшице, сито у руке и игра три пута, залази речимо у двориште. После тога се до њу, после до њу игра кума, до куму игра стари сват, то јес побратимка, и онда речимо то тако дође разумеш, да онди. Међутим, после настављају да играју ѓве друге и то се зове свекрве. Свекрве обично играју код нас све до задња свекрва речимо кад заигра, то јес речимо нека унука или најмлађа нека.

Прилог 2.
Аудио-запис на тему
заигрувања свекрве
(лични фоноархив
ауторке)

Мочање свекрве

СГ: Свекрве које су играле ѓне у кући гдје је вериѓа, то јес огњиште, тамо ѓне седе речимо и тамо се изводи церемѓнија са неку лејку речимо са водом, младе долазе речимо па им сипају тамо испред ноге како су

и онда им кажу да су се оне упишале. Мочају свекрве, тако се то зове речимо код нас, мочање свекрве и једна по једна излази и онда речимо они сипају воду на свекрве ту их мало као попрскају са водом докле оне изађу са тим даровима речимо тамо излазе.

Игре

СГ: За Божих су били обичаји речимо наши такви да се слави Бадњи дан, па се слави други дан, ал се обавезно ишло речимо тај први дан у цркву, онда речимо иза тога се ишло да се играва ораси на сокак. Играли смо на клин и у рупу.

ИС: Како се игра то?

СГ: То се игра речимо тако што се бацава ораси пуно, и онда се игра чивт или тек. Ако је тек, узима онај што тамо чека на рупу, а ако је чивт даје му овај још толико одозго речимо колико су били чивт у рупу.

Послови

СГ: Дбле на Косову смо били добри произвођачи речимо конопља ми у то време. Ми смо људи конопљари доле речимо поред Биначке Мораве, ми смо садили речимо по једно десет, двадесет ари конопље речимо, и тридесет и педесет ари. Ми смо од то конопље правили гардеробу, то јес речимо панталоне, кошуље, платна, черге и све је то ишло речимо. То конопље се производило на тај начин речимо што се сејало конопље у прелеће у лучну земљу речимо где је земља прва класа од тога речимо и оно кад изађе, то конопље ми смо га делили речимо на беложку и црнојку. Црнојка била обично семењаца, то смо остављали речимо за семе, а речимо беложку смо чупали, сушили, тресли речимо од земљу, везивали у ручице и носили у Биначку Мораву да топимо то. И то је, то конопље је било двадесет и један дан у воду, после тога смо ишли да вадино топило се звало, пошто ми смо то, кад смо потапали звали смо топило, а кад смо га вадиле идемо да вадино топило. Кад смо вадиле речимо то ми смо га праили у ту воду и онда смо га сушили и доносили кући.

Прилог 3.
Аудио-запис на тему
гајења конопље
(лични фоноархив
ауторке)

Библиографија

- Веселиновић, М. (1900). Изморник, *Годишњица Николе Чупића*, XX, Београд: Чупићева задужбина.
- Динић, М. (1957). *Књига Михаила Лукаревића*, Из Дубровачког архива, I, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Младеновић, Р. (2019). Судбина флексије именица косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора У: Д. Војводић (ур.). *Косовско-метохијски зборник*, 8, Београд: Српска академија наука и уметности, 227–249.
- Ђирић, Љ. (1989). Ономастика Изморника, *Ономатолошки прилози*, X, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Ђирић, Љ. (2003). Неке најмаркантније особине говора Изморника. *Српски језик*, VIII, 1–2, 329–341.
- Урошевић, А. (1935). *Горња Морава и Изморник*, У: СЕЗБ. *Насеља и порекло становништва*, LI, Београд: Српска краљевска академија.
- Цвијић, Ј. (1911). *Основе за географију и теологију Македоније и старе Србије*, III, Београд: Српска краљевска академија.

Dialectal Texts from the Village Tomance

Kristina Stanković

Summary

The study presents dialectal texts from the village of Tomance, Kosovska Kamenica municipality. Before the dialectal texts themselves, the data about the village will be presented together with the previous research done in this area and also some characteristics of Izornik vernacular, to which this village belongs.

Keywords: dialectology, Serbian dialectal texts, Prizren – South Morava vernacular, Izornik, Kosovska Kamenica, Tomance.

Кристина Станковић / Kristina Stanković
Универзитет у Београду, Филолошки факултет /
University of Belgrade, Faculty of Philology, Belgrade
E-mail: kristinastankovic55@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-6117-1603>

Примљено/Received: 19. 7. 2024.
Прихваћено/Accepted: 23. 9. 2024.